

ՖԻՆԼԱՆԴԻԱ ^{*)}

Մեր այս տեսութիւնը չափազանց կ'երկարէր, եթէ մենք նոյն մանրամասնութեամբ ծանօթացնէինք մեր ընթերցողներին Ֆին բոլոր գեղարուեստական գրողների հետ: Մինչև այժմ ծանօթացրածներից էլ պարզ է թէ ինչ ինքնուրոյնութիւն և զարգացման ինչ մեծ յոյսեր է խոստանում այդ աշխատասէր, խաղաղ, տոկուն և կուլտուրապէս բարձր ժողովրդի գրականութիւնը: Բաւականանա՞նք այստեղ յիշել այնպիսի նշանաւոր գրողների անուններ, որպիսիք են. Հելինէ Վեստերմակ, Միննա Կանտ, Պայվարինտա, Յովնան Ախո, Թէոփո Պակկալ, Արվերտ Նրենֆելդ և այլն:

Գանք այժմ Ֆինական մամուլին:

18-րդ դարու երկրորդ կիսին Ֆինլանդիայում ևս սկսւում է ժողովածուների ու հանդէսների հրատարակութիւնը: Այդ հրատարակութիւնները բոլորն էլ շվեդերէն էին:

1771 թ. հրատարակւում է առաջին թերթը շաբաթը երկու անգամ Գ. Պորդանի խմբագրութեամբ: Այս թերթը հրատարակւում էր «Aurora» ընկերութեան ջանքերով, որ կազմուած էր ժամանակի ուսումնադէտ մարդկանցից: Այդ թերթը բոլորովին տարբեր էր միւս երկրների թերթերից: Այդտեղ գետնդրւում էին այնպիսի գրութեանքներ, որոնք վերաբերում էին Ֆինական լեզուին ու գրականութեանը, կային նաև բանաստեղծութիւններ: Թերթի մօտաւոր նպատակն էր մտերմութիւն ստեղծել համալսարանական շրջաններում: Այս թերթը հրատարակուեցաւ մինչև 1777 թ. և դադարեց ամբողջ 5 տարի: 1782 թ. կրկին սկսւում է հրատարակուիլ մինչև 1785 թ., որից յետոյ մինչև 1789 թ. երկրում ոչ մի թերթ չէ լոյս տեսնում:

1789 թ. հրատարակւում է «Աբոյի նոր թերթ»-ը, դարձեալ Պորդանի խմբագրութեամբ, որին հետևում են Թենգրս-

*) Տե՛ս «Մուրճ» № 6.

տրեմիա, Լենդերէկ և բանաստեղծ Մ. Ֆրանցէն: Այդ թերթը մի այլ անուամբ շարունակւում է մինչև 1809 թ.

1803 թ. Պորդանը սկսում է հրատարակել «Ընդհանուր գրականական թերթ»-ը, որը միայն մի տարի է գոյութիւն ունենում:

1810. թ. «Աբոյի թերթ»-ը դառնում է կառավարութեան պաշտոնական օրգան, որով երկիրը 9 տարի մնում է առանց որևէ թերթի:

Այս թերթերը բոլորն էլ շվեդերէն էին. սակայն գիտնականները շուտով ազգայնական ոգով լցուած սկսում են միջոցներ ձեռք առնել ֆիններէն թերթ հրատարակելու, որը 1776 թ. իրագործւում է:

Առաջին ֆիններէն թերթը «Suomenkieliset Tietosanomat» (ֆիններէն լուրեր), որը լոյս տեսաւ 1776 թ., ամիսը 2 անգամ: Առաջին խմբագիրն էր Անթի Լիսեփուս: Թերթը լոկ ժողովրդական բնաւորութիւն էր կրում և տալիս էր հողագործութեան, անասնապահութեան և քոշկութեան վերաբերեալ յօդուածներ: Պատահում էին և աշխարհագրական գրուածքներ: Այդ թերթերի հրատարակութիւնը տեւեց 1 տարի:

1819 թ. համալսարանում սկսւում է հրատարակուել «Mnemosina» թերթը, որի ծրագրի մէջ մտնում էին ժամանակին յատուկ թէ՛ գրական և թէ՛ հասարակական հարցեր: 1821 թ. հրատարակւում է «Abo Morgenbladet», որն իրան նպատակ էր դրել գրգռել ազգային ինքնագիտակցութիւնը: Այս ուղղութիւնը բնականաբար չէր կարող դուր գալ կառավարութեանը, այդ պատճառով դեռ մի տարի չանցած փակւում է թերթը, իսկ խմբագիրը երկու տարի չանցած ստիպուած է լինում թողնել Ֆինլանդեան: Հէնց այս ժամանակ դադարում է «Մնէմոզինա»-ն:

Այսպիսով մնում է 1820 թ. հիմնուած «Ֆինլանդական Լրատու» և «Աբոյի Լուրեր» հիմնուած 1824 թ., որոնք գոյութիւն ունեն և մինչև այսօր:

«Mnemosina»-ի ազդեցութեամբ Ռ. Բէկկէր հրատարակում է «Turun Wiikkosanomat» (Աբոյի շաբաթական լրագրեր), որը ներկայումս առաջնակարգ ֆինն թերթն է: Չնայած, որ թերթը տարածուած էր գլխաւորապէս հասարակ ժողովրդի մէջ, բայց այնուամենայնիւ տալիս էր հարուստ ու բազմակողմանի նիւթեր: Պէտք է նկատել, որ այս թերթը աւելի մաքուր լեզուով էր հրատարակւում և այդ նրան շատ նպաստեց յառաջանալու:

1829 թ. Ուլիարորգում հիմնւում է մի ֆիններէն օր-
ճուլիս, 1906.

գան, որը նշանակուած էր արևելեան Ֆինլանդիայի համար:

Այդ ժամանակ աչքի ընկնող ազդեցութիւն է ձեռք բերում Ֆինններէն «Մեհոլա» (Mehiläinen) հանդէսը, որի խմբագիրն էր Kalevala-ի ժողովող է. Լիօննրոտ:

Մինչև այժմ յիշուած բոլոր թերթերը զրկուած էին քաղաքական բաժնից:

1827 թ. Աբօյի հրդեհը ստիպում է մայրաքաղաքը փոխել Հելսինգֆորս, որտեղ շուտով թերթի կարիք է զգացում: Այստեղ միաժամանակ լոյս են տեսնում «Helsingfors Morgonbladet» (Հելսինգֆորսեան առաւօտեան թերթիկ) բանաստեղծ Յ. Ռոններէզգի և Helsingfors Tidningar» (Հելսինգֆորսեան լուրեր) բանաստեղծ և պատմաբան Չաք. Թոփէլիուսի խմբագրութեամբ: Այս թերթերը շարունակուում են մինչև 1844 թ. և որովհետև խիստ ցենզուրայի էին ենթարկուած, համարեա միշտ զուրկ էին քաղաքական բաժնից: Այդ պատճառով խմբագիրները ստիպուած էին վէպերով և պատմական ուսումնասիրութիւններով լցնել:

1844 թ. սկսում մի նոր շրջան, երբ լրագրները և ընդհանրապէս մամուլը թողնում է իր առանձնացած կեանքը, միակողմանի ուղղութիւնը և բռնում մի այլ ուղղութիւն:

Այդ նոր ուղղութեան հիմն է դրւում 1844 թ. շվեդերէն «Saima» երկշաբաթաթերթով և ֆիններէն «Երկրագործի բարեկամ»-ով (Maamiehenystävä) դարձեալ երկշաբաթաթերթ: Այդ երկուսն էլ լոյս էին տեսնում Մնեկմանի ղեկավարութեամբ Կուօպիօ քաղաքում:

«Saima»-ն թէև 1846 թ. փակւում է, բայց այնուամենայնիւ նրա արածը մեծ է ապագայ կեանքի վերաբերմամբ: «Մայմա»-ն իր երկու տարուայ գործունէութեամբ, եթէ կարելի է ասել, գրգռում է ժողովրդի ինքնագիտա՝ ցութիւնը: Նա իր բազմակողմանի բովանդակութեամբ շօշափում էր համալսարանը, մամուլի վիճակը, վաճառականութիւնը, արհեստագիտութիւնը, երկրագործութիւնը, անտառային խնամքը, բռնակշիւթեան դրութիւնը, նրա տնտեսական և քաղաքական վիճակը: «Մայման» աւելի շատ ցրւում էր երիտասարդութեան մէջ, թերթի ղեկավար Մնեկմանը աչքի է ընկնում իր կրակոտ գրչով դէպի ազգային հարցը:

«Saima»-ի դադարելով Մնեկմանը սկսում է հրատարակել «Գրական հանդէս հասարակութեան զարգացման համար» (Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning) ամսագիրը: Այս հանդիսի մէջ Մնեկմանի եռանդուն գործունէութիւնը օրինակ է դառնում և միւս թերթերին: Այս հանգամանքը առիթ է

դառնում մրցման, որով թերթերը մէկը բան միւսը բովանդակալից են դառնում:

1855 թ. փակուում է «Maamiehenystävä», և մի քանի նոր թերթեր են հրատարակ դալիս ֆիններէն լեզուով: Նրանցից է «Ջրանցք» (Kánava) որ հրատարակուում էր Վըբորգում միանգամայն հաւատարիմ «Սայմա»-ի ուղղութեանը:

1847 թ. Արգէն «Ֆինլանդացի» (Suomalainen) և «Ֆինլանդուհի» (Suometar) և «Լուրեր Աբօից» (Sanomia Turusta)

1851 թ. հրատարակուում էին դարձեալ նոյն ուղղութեամբ, բայց սոքա բոլորն էլ ենթարկուեցան «Saima»-ի վիճակին:

Բանն այնտեղ հասաւ որ 1850 թ. կառավարութիւնը մի կանոնադրութեամբ արգելեց ֆիններէն որեւէ բան տպագրել, բայց դարձեալ մէկ մէկու յետեից լոյս տեսան մի քանի լրագրներ: Այդպիսի արգելքը երկար չէր կարող տեւել, որովհետեւ ֆինն ժողովուրդը զգում էր ծարաւ իր մայրենի լեզուով կարդալու: Ֆինլանդական կառավարութիւնը 1851 թ. հիմնեց ֆիններէն լեզուով մի լրագիր՝ միւսների հետ մրցելու համար, բայց այդ չյաջողուեց, որովհետեւ ժողովուրդը շատ լաւ էր իմանում թէ ինչ է հարկաւոր իրան:

«Suometar» թէւ աւելի է ենթարկուում կառավարութեան բռնութիւնը և 1850 թ. փակուում, բայց շուտով հետեւեալ տարին կրկին լոյս է տեսնում, որով և մեծ ազդեցութիւն է ձեռք բերում: 1850 թ. սկսում է կառավարութեան ընդհանուր հալածանքը ֆիններէնի դէմ, որով դադարում են լրագրները, որոնց մէջ և «Helsingfors Mordenbladet» 1855 թ. իսկ դորա տեղ Վըբորգում յառաջադիմական «Viborg» թերթը, որը միակն էր, որ լոյս է տեսնում շաբաթը 3 անգամ:

Շուտով ֆինլանդական մամուլը նոր կեանքի մէջ է մտնում, ոգևորուած կեանքի ու ազատութեան ոգով, մանաւանդ որ շուտով մամուլի ազատութիւն է շնորհւում:

1862 թ. Հելսինգֆորսում հիմնուում է առաջին օրաթերթը «Helsingfors Dagblad»: Սա ֆինլանդական միակ թերթն էր, որ իր ժամանակին բաւարարութիւն էր տալիս քաղաքակրթութեան պահանջներին: Այս թերթի առաջնորդողների շնորհիւ կարճ ժամանակում թերթը ընդհանրանում է ժողովրդական բոլոր խաւերում: Նոյնիսկ խմբագրական կազմի մէջ են մտնում մի քանի անձնաւորութիւններ, որոնք Սէյմի անդամներ էին:

Շվեդական «Helsingfors Tidningar» չկարողանալով մրցել «Տագբլատի» հետ դադարում է 1866 թ., իսկապէս 1864 թ. սրան փոխարինած է լինում «Մայրաքաղաքի թերթ»-ը (Hufvuds-

tadsbladet), որը բազմաթիւ յայտարարութիւնների շնորհիւ շուտով ընդհանրանում է, մանաւանդ մայրաքաղաքում, և շուտով դառնում է բաղադրական ամենամեծ լրագրներից մէկը:

Tagblad-ին շուտով այլ հակառակորդներ են դուրս գալիս: Ֆիննոմանեան կուսակցութիւնը 1871 թ. սկսում է հրատարակել Ղվեդերէն «Morgonbladet» (առաւօտեան թերթ) որը դադարում է 1884 թ. և ապա նորից հրատարակում է Finland անունով և տեղում է մինչև 1892 թ.: Այդ ժամանակ խմբագիր էր նշանակուած նշանաւոր ազգային գործիչ Ա. Մէօրմանը:

1882 թ. մեռնում է «Տագբլաթի» խմբագիր Լագերբերգը, որով և կանգ է առնում թերթի յաջողութիւնը: Տագբլաթը լինելով լիբերալ կուսակցութեան ներկայացուցիչ շուտով իր դէմ է յարուցանում Վիկինեան կուսակցութեանը, որը 1883 թ. հիմնել էր մի յատուկ օրգան «Nya Pressen» օրաթերթը, որին յաջողում է իր շուրջը ժողովել Tagblad-ի ընթերցողներին, որով վերջինս դադարում է 1889 թ.:

1869 թ. կրկին ամենօրեայ «Suometar»-ը լոյս է տեսնում «Vusi Suometar» (Նոր ֆինլանդուհի) անունով, կողմնակից լինելով հին ֆիննոմանեան կուսակցութեանը, որով մեծ դեր է խաղում ազգայնական կրթութեան և ազգային շահերի պաշտպանութեան մէջ:

1890 թ. նրան ընկերանում է մի այլ օրաթերթ Päivälehti (Ամենօրեայ թերթ) անունով է. էրեկօի խմբագրութեամբ: Բացի ազգայնական հարցերից սա աւելի ևս յառաջդէմ և դեմոկրատ բնաւորութիւն է կրում: Կարճ ժամանակում սրա շուրջն են ժողովւում երիտասարդ ոյժեր:

Ներկայումս Հելսինգֆորսում բացի երկու (ֆիններէն և Ղվեդերէն) պաշտօնական թերթերից լոյս են տեսնում չորս ամենօրեայ թերթ՝ Ղվեդերէն՝ «Hufvudstadsbladet» «Nya Pressen» և ֆիններէն՝ «Vusi Suometar» և «Päivälehti»: Միայն 1898 թ. Հելսինգֆորսում լոյս էին տեսնում 83 պարբերական հրատարակութիւններ: Վերջին տարիներս աւելի ևս շատացել են այդ պարբերական հրատարակութիւնները մանաւանդ ֆիններէն լեզուով:

Աւելի ևս աճում է նկատուում գաւառներում: Ֆինլանդիայի 35 քաղաքներից միայն 5-ում լրագիր չէ հրատարակում:

Աբոյում, որտեղ մօտ 35,000 բնակիչ կայ, հրատարակւում է երեք ֆիններէն և երեք Ղվեդերէն օրգաններ, որոնցից ամենօրեայ են երկ-երկու հատ:

Վերօրգում կայ չորս ամենօրեայ լրագիր, երկ-երկու իւրաքանչիւր լեզուով:

Թամմերֆորսում երեք ֆիններէն և մի հատ շվեդերէն:

Վազայում երեք շվեդերէն և երկու ֆիններէն:

Քանի գնում աւելի ևս բազմանում են, մանաւանդ որ իրաւունք խնդրելու դժուարութիւններ չկան:

1898 թ. Ֆինլանդիայում կար 186 պարբերական հրատարակութիւն, այսինքն իւրաքանչիւր 13,000 բնակչին մի հատ: Դրանցից 20-ը օրագիր է, 21 շաբաթական երեք անգամ, 32-ը երկու անգամ և 32 մի անգամ:

Լրագրների հետ աճում է և ընթերցողների թիւը:

Հելսինգֆորսում լրագրներից երկուսը լոյս են տեսնում 12,000 օրինակ. միւսները 7000—8000 օրինակ. իսկ գաւառական թերթերի նեծ մասը 5000—7000 օրինակ:

Թերթերի գներն են.

Հելսինգֆորսի թերթերից իւրաքանչիւրի գինը տարեկան—24—15 մարկ (9 ռ.—5 ռ. 70 կ.): Գաւառական լրագրների՝ 13—11 մարկ (5 ռ. 4 ռ. 20 կ.): Իսկ շաբաթը երկու, երեք անգամ լոյս տեսնողը արժէ 3—4—5 մարկ:

Ամենատարին խաւերին անգամ անժանօթ չեն հրատարակուող թերթերը: Ահա այդ է պատճառը, որ 1898 թ. սէյմի անգամ էին ընտրուում Հելսինգֆորսում հրատարակուող լրագրների խմբագրները:

Բ. Դեղարուեստ

Ֆինլանդական գեղարուեստի մասին դժբաղդաբար շատ քիչ բան պիտի ասենք: Մենք միայն կը վերցնենք գեղարուեստի մի ճիւղը՝ նկարչութիւնը:

Նկարչութիւնը մեծ յառաջադիմութիւն է գործել Ֆինլանդիայում ոչ միայն ազգայնական տեսակէտից, այլ և միջազգային կամ համաշխարային նկարչութեան տեսակէտից: Ֆինլանդիան տուել է յայտնի նկարիչներ, որոնց գլուխ է կանգնած Ալբերդ Էդելֆիլդը:

Ներկայումս նրան են հետևում ֆինլանդացի շատ նկարիչներ, ինչպէս օրինակ Աքսել, Հալէն, Էրօ Էրնէֆելդ, Մագնուս Էնկել և շատ շատերը, որոնք իրանց ամբողջ տաղանդով պարտական են Ալբերդին:

Ալբերդ Էդելֆիլդը ծնուել է 1854 թ., նա իր սկզբնական նկարչական ուսումնս ստացել է Անտվերպէնում, որտե-

դից՝ փոխադրուել է Փարիզ և սկսել է արտադրել իր նշանաւոր նկարները:

Ալբերդի բազմաթիւ նկարների շարքում աչքի է ընկնում «Լուսացարարները»: Այդ պատկերին նայելով մարդ իսկոյն նշկատում է մի գաղափար արտայայտուած կտաւի վրայ: Աշխատաւոր կինը յոգնած ու վաստակած կանգ է առնում և հագիւ է կարողանում մի քանի խօսք ասել իր ընկերուհուն: Այս նկարը զետեղուած է Պետերբուրգի Ալէքսանդր III-ի մուզէում և դրուած է ի տեսութեան:

Այդ նկարը մեծ հիացմունք է առաջացրել Եւրոպայի գեղարուեստական աշխարհում: Այդ նկարը 1893 թ. Միւնխէնի ցուցահանդիսում էր դրուած և կազմում է այդ ցուցահանդէսի առաջնակարգ նկարներից մէկը:

Մուտերը իր «Գեղարուեստի պատմութեան» գրքում խօսելով այդ նկարի մասին ասում է. «դեղին և սպիտակ տոների մի երաշտական ակկորդ»:

Բացի դրանից նկարիչն ունի այլ բազմաթիւ նկարներ. ինչպէս օրինակ «Ծովում», «Ձկնորսներ» և այլն: Միւս նկարների շարքում կայ մի մեծ նկար, որ պատկերացնում է պրոուներերգը մահնում: Նրա մօտ կանգնած է բժիշկը գործիքը ձախ ձեռքին, իսկ աջով բռնած հիւանդի զարկերակը: Հիւանդն արդէն հոգեւորքի մէջ է...

Նկարչի նկարների վերաբերեալ պիտի ասել, որ նա միւսների նման չի ճշնում ողորմածութիւն կամ այլ խղճութիւն դուրս բերելու: Նրա նկարները ընդհակառակը ուրախ են: Նա ինքը սիրում է մարդկանց և հարկադրում է սիրել:

Նա թողնում է բոլոր անցողականը և նկարում է յաւիտենական գեղեցկութիւնը, անդորրն ու հւրախը:

Ալբերդը ըրալիստ է բառիս բուն նշանակութեամբ:

Տաղանդաւոր նկարիչը մեռաւ յիսուն տարեկան լրացրած 1905 թ. օգոստոսին:

Դ. Դրական եւ բարեգործական ընկերութիւններ,

Ֆինլանդիայում գոյութիւն ունին բազմաթիւ գրական և բարեգործական ընկերութիւններ, որոնց մասին արժէր մի քանի խօսք ասել:

Այդ ընկերութիւնները նման չեն եւրոպական բազմաշղուծ ընկերութիւններին, որոնք կազմուել են շատ երկար տարիների և նոյնիսկ դարերի ընթացքում, այնինչ ֆինլանդական

ընկերութիւնները տաճնեակ տարիների արդիւնք են և առաջացել են որոշ գործունէութեան համար:

Ընդհանրապէս աչքի է ընկնում մի երևոյթ, որ նկատելի է համարեա ամեն տեղ: Ծնշուած մանր ազգերը շատ շուտ են ձգտում քաղաքակրթութեան: Նոքա չեն չափում իրանց ոյժերը: Այդ գուցէ նրանից է, որ ժամանակի բուռն հոսանքը բնական ճանապարհով ստիպում է նրանց անել այն ինչ միւսները ձեռք են բերել վաղուց:

Ֆինլանդական ընկերութիւնների մէջ առանձին ուշադրութեան արժանի է «Turistföreningen» (ճանապարհորդների ընկերութիւն): Այդ ընկերութեան գլխաւոր նպատակն է նպաստել բոլոր թէ երկրացի և թէ արտասահմանից եկած ճանապարհորդներին — անմնաս ճանապարհորդել երկրի ներսը: Այդ ընկերութիւնները յատուկ մասնաճիւղեր և մասնախմբեր ունին երկրի ամեն անկիւնում, որոնք ընկերութեան պաշտօնական վկայական ունեցող ճանապարհորդներին ամեն մի կերպ օգնում և օժանդակութիւն են ցոյց տալիս: Ընկերութիւնն ունի սեպհական հիւրանոցներ, ճաշարաններ և այլ նման հաստատութիւններ, որտեղ ճանապարհորդները էժան գնով միջոցներ են գտնում ապրելու: Այդպիսի ճանապարհորդներից է դր. Ռումզաու*):

Ֆինլանդեան իր մատենդարաններով ևս արժանի է ուշադրութիւն:

Ամենանշանաւոր մատենդարանը գտնուում է Հելսինգֆոր-աում: Պահուում է քաղաքի ծախքով, 1898 թ. ունէր 17,132 գիրք, իսկ կարդալու վարձ էր տրւում 1 մարկ:

Դրքերը տրւում են միայն մի ամսով, ստանալուց ի հարկէ որոշ երաշխաւորութիւն է պահանջուում:

Ֆիններէն ու շվեդերէն գրքերը պահւում են առանձին դահլիճում: Մատենդարանին կից կան ընթերցանութեան համար երկու դահլիճներ, որոնք բաց են ամեն օր առաւօտեան ժամի 10-ից մինչև երեկոյեան 9-ը:

Այդտեղ կարելի է գտնել Ֆինլանդիայում լոյս տեսնող բոլոր լրագրները: Դրադարան-ընթերցարան են մտնում ամեն դասի ընթերցողներ: Միայն 1895 թ. ընթերցարան են յաճախել 89,610 հոգի, օրեկան միջին թուով 248 հոգի:

1896 թ. մատենդարանը բաց է եղել 304 օր, որի ժա-

*) Ունի բազմաթիւ ուսումնասիրութիւններ, որոնց մէջ նշանաւոր է «Finland or the Land of a Thousand Lakes by D-r Ramsay» (հազար լճերի երկիր Ֆինլանդիա. հեղ. դր. Ռամզաու):

մանակ տրուած է 78,338 գիրք, որ կը լինի օրեկան 258 գիրք: Այդ գրքերի 65⁰/₀ը շվեդերէն է, 34⁰/₀, ֆիններէն:

Մատենդարանի գրքերն ըստ բովանդակութեան բաժանուած են. 55⁰/₀ վէպեր, 30⁰/₀ մանկական գրքեր, 14⁰/₀ պատմագան, ճանապարհորդական, բնագիտական և 10⁰/₀ կրօնական:

Բացի դրանից մատենդարանն ունի և մի դահլիճ որտեղ յաճախուած են երեխաները: Այդ մասը հարուստ է մանկական ամեն տեսակ գրուածքներով: Դահլիճու խմբուած են մօտ 100 երեխայ: Այդտեղ են յաճախուած թէ 15 տարեկանները և թէ 3 տարեկանները: Վերջիններիս բերուած են մեծերը, պատկերներ են ցոյց տալիս, հանելուկներ ու հեքիաթներ են կարդում:

1895 թ. այդ բաժինն ունեցել է 77,933 յաճախորդ (pacien), միջին թուով օրեկան 216 հոգի:

Բացի դրանից քաղաքի զանազան մասերում կան բազմաթիւ մանր մօշնր գրադարան ընթերցարաններ: Այսպէս օրինակ հիւսիս արեւելեան մասում, որտեղ բացառապէս բանուորներ են ապրում, կայ մի միջակ գրադարան-ընթերցարան Qörnäs: Բացի այդ 1890 թ. վարժուհի Alli Trygg-ի նախաձեռնութեամբ շինուած է մի շինութիւն, որտեղ նոյնպէս ընթերցարան կայ: Այդ շինութիւնը կոչուած է «falkets hem» (Ժողովրդական տուն):

Մատենդարանն ունի 2,253 հատոր գիրք: 1896 թ. մատենդարանը բաց էր 268 օր և տրուած է 6965 գիրք:

Գրական ընկերութիւններից նշանաւոր է 1872 թ. Իվէս-կիւլէում հիմնուած «Ֆինեան ժողովրդական լուսաւորութեան ընկերութիւնը», որը մատենդարաններ ու գրադարաններ է հիմնում և միջոցներ է ձեռք առնում մանաւանդ բազմակողմանի գրքեր լոյս ընծայելու: Ընկերութիւնը մինչև 1897 թ. հրատարակել է 150 գիրք, իսկ բացի դրանից 20 տարի շարունակ լոյս է ընծայում բազմակողմանի ու լիւր-լի տեղեկութիւններով մի օրացոյց՝ «Kansanvallistusseurakalenteri»: Ընկերութեանը մասնակցում են մօտ 6000 անդամ, իսկ անդամավճարն է 3 մարկ, որ կը լինի մօտ 1 ր. 4 կ.:

Ուշադրութեան արժանի է վերջին տասնամեակում հրապարակ եկած «Երիտասարդների ընկերութիւնը», որ աճում է զարմանալի արագութեամբ: Նրա մասնաճիւղերը տարածուած են ամեն կողմ և դեռ 1898 թ. ընկերութիւնն ունէր 10,000 անդամ: Մասնակցում են ամեն տեսակ անդամներ. ուսանող, բանուորներ և այլն: Բացի դրանից ընկերութիւնը իր յաճախակի ժողովներում շօշափում է զանազան հրատապ հարցեր,

որոնք կապ ունին երկրի կրթութեան ու լուսաւորութեան հետ: Այս ընկերութիւնը միակն է, որ ունի պաշտօնական թերթ, որի անունն է «Pyrkijä», իսկ մնացած ընկերութիւններից մի քանիսն ունեն ձեռագիր—խմորատիպ թերթեր, որոնք բոլորն արծարծում են մադենադարանական ընկերութիւնների կարիքը:

Սրանք են գրական ընկերութիւնները:

Կան բազմաթիւ գիւղատնտեսական, բժշկական, սպառողական և այլ ընկերութիւններ:

Կանայք ևս ունին յատուկ ընկերութիւններ: Այդպէս է օրինակ «Syföreningar» (կարելու ընկերութիւնը):

Վերջին ժամանակներս հրապարակ են եկել ընկերութիւններ, որոնց նպատակն է պաշտպան հանդիսանալ կանանց հարցին, չնայած որ Ֆինլանդիայում կինը մեծ ազատութիւն է վայելում: Այնտեղ կինը որևէ պաշտօն ստանալուց բաւական է որ, ինչպէս մի գիտնական է ասում, *despens frön sitt kön*՝ իր սեռից ազատութիւն ստանայ: Այդտեղ կինն ընդունում է բոլոր ծառայութիւններում, բայց աւելի նսեմացած կերպով: Չնայած որ կինը նոյնն է անում և նոյն վարձն է ստանում, բայց այնուամենայնիւ առաջնակարգ տեղը տղամարդունն է:

Կանանց հարցը եռանդուն կերպով պաշտպանում են երկու ընկերութիւններ. մէկը հիմնուած 1884 թ., որը կազմուած է բացառապէս կանանցից:

Միւս ընկերութիւնը «Ynionem» (Ընկերութիւն) հիմնուած է 1892 թ., այդտեղ մասնակցում են և տղամարդիկ, որոնք նոյնպէս ձգտում են բարուոքել կնոջ վիճակը:

1885 թ. կին բժիշկ տիկ. Հէյկելի նախաձեռնութեամբ հիմնած է «Konkordie» (ղաշնադրութիւն), որի նպատակն է նպաստել աղքատ ուսանողուհիներին ապրել համալսարանում: Ընկերութիւնն ունի 100,000 մարկ դրամադրութիւն, որի տոկոսը գործադրում է որոշած նպատակին:

Դ.-Ազգային և բանուորական շարժում:

Ռուսական բերօկրատիան իր միապետական անսահման ձգտումներին զոհ է դարձրել և ծայրագաւառ Ֆինլանդիան: Բերօկրատիային շատ յաճախ նպաստել է և «ուս հայրենասէր» մամուլը, որը միշտ և միշտ մի «վտանգ» է տեսնում օտարազգիների վերաբերմամբ:

Այդ պատմական ֆագերը մի կողմ թողնելով, միայն կա-

սենք, որ բիւրոկրատիայի այդ ձգտումները բնական ճանապարհով ոտի են կանգնեցրել ֆինլանդցիներին: Ընթերցողները կարծում ենք չեն մոռացել ֆինլանդական բանաստեղծի կոչը. «Եթէ մէկը կը համարձակուի խախտել քո օրէնքը, զէնք առ ֆինլանդիայի քաղաքացի»: Եւ այդ է եղել ֆինլանդացու նշանաբանը մինչև այսօր և կը լինի վաղն էլ:

Եւ ժամանակի ընթացքում հրապարակ է եկել ազգային շարժումը, որի հետ սերտ կերպով միացել է բանուորական շարժումը: Այս երկրում հայրենասէր ֆինլանդացին չէ կարողանում միմեանցից բաժանել իսկական հայրենասիրութիւնը բանուորական շարժումից:

Ընթերցողները տեսան արդէն թէ գործարանական կեանքը որքան արագ է աճում, որի հետ աճում է և բանուորների թիւը, բայց չնայած դրան բանուորական շարժումը դեռ իր սաղմի մէջ է:

Բանուորների թիւը աճում է տարէց տարի: Այսպէս օրինակ 1887 թ. գործարանային բանուորներ եղել են 43,000 իսկ 1898 թ.-ին այդ թիւը կրկնապատկուել է և նոյնիսկ 91,000-ի հասել, իսկ ներկայումս բացի լաստակառոյցներից (плотовщикъ) և օրավարձ բանուորներից հասնում է 100000-ի:

Ժամանակի հետ աճում է և արդիւնքը: Այսպէս օրինակ անցեալ տարի հասնում էր 300 միլիօն մարկի: 1887 թ. միջին թուով մի ձեռնարկողին ընկնում էր 7,7 բանուոր, իսկ 1898 թ. այդ թիւը հասնում էր 11,7. 1887 թ. արդիւնաբերութեան գինը մի ձեռնարկութեանն (предприятіе) ընկնում էր միջին թուով 20,000 մարկ: Իսկ 1898 թ. 36,000, դրա հետ աճել է և բանուորի արդասաւորութիւնը (продуктивность) 2500—3000 մարկի:

Կապիտալիզի այդ արագ զարգացումը նպաստել է բանուորութեան բազմանալուն: Բնակչութեան համաբեա $\frac{1}{3}$ մասը տընտեսական և սոցեալական տեսակէտից ամենայն ճշտութեամբ կարելի է բանուոր համար: Այդ ահագին բանակը ցրուած է ֆինլանդիայի զանազան մասերում և չօւնի ո՛չ տուն, ո՛չ շրջան, և միշտ էլ տեղից տեղ է թափառում՝ իր համար գործ գտնելու հազար: Նա ապրում է պատահական աշխատանքով:

Կապիտալիզմը աճում է և գիւղական մթնոլորդում: Այդտեղ զանազան աննպաստ պայմանների շնորհիւ մանր հողատէրերը զրկւում են իրանց հողերից, որով հողերը կենդրոնանում են եզակի մարդկանց ձեռքը և այդպիսով թափառական բանուորների թիւը աւելի ևս աճում է:

Օրինակ 1887—1897 100 հեկտար *) հողից աւելի հողատէրերի թիւը հասնում էր 1,250—2700. իսկ միջին հողատէրերի՝ (100—25 հեկտ.) աճել 11,500—22,000.

Իսկ այդ միջոցին գիւղական հողատիրութիւնը (25—5 հեկտար) հասել է մօտ 50/0՝ 57,600—6100. իսկ 5 հեկտար հողատէրերի թիւը իջել է 390/0 43,000—32000.

Ֆինլանդիայում ոչ մի դասակարգ այնպէս չէ աճում, որքան պրոլետարիատը:

1880—1890 ազգաբնակչութեան դասերը աճել են.

Կալուածատէրերն ու նրանց ընտանիքը— 131/20/0:

Պետական ծառայողները և այլ ազատ արհեստ. 40/0.

Վաճառականներն ու արհեստաւորները.. 201/20/0.

Անհող շինական (ՍՈՑԻԱԼԻՍՏ)

421/30/0.

Զհաշուած այն բանուորները, որոնք զբաղուած են գիւղերում:

Մեծ արհեստաւորական կենտրոններում բանուորն օրեկան ստանում է 21/2—3 մարկ (95 կ.—1 ռ. 13.), իսկ մի քանի արհեստաւորներ (մետաղագործ, ծխախոտագործ) հասնում է 4 և սակաւ անգամ 5—6 մարկ: Հասարակ բանուորները՝ 11/2—2 մարկ: Բանուորը օրեկան բանում է 11-12 և երբեմն էլ 14-15 ժամ: Իսկ արհեստանոցներում նոյնիսկ 16 ժամ: Գիշերային աշխատանքը ոչ թէ վերջանում է, այլ աւելի ևս քաղաքացիական իրաւունք է ստանում: Այժմ կանոնադրութեան մէջ մի քանի բարելաւումներ կան, ինչպէս օրինակ 12 տարեկանից ցած չընդունել, 12-15 տարեկանները պիտի գործեն օրեկան 7 ժամ, իսկ արհեստանոցներում 8 ժամ. 15—18 տ. 14 ժամ: Կանանց և մեծ բանուորների ժամը չէ որոշուած: 1896 թ. կանոնադրութեամբ ապահովուած է բանուորի կեանքը, իսկ 1879, 1889 թ. թ. կանոնադրութիւններով բարուրդւում և ապահովում է բանուորների առողջապահութիւնը:

Որքան վատանում է բանուորների վիճակը, այնքան աւելի է ամրանում և ուժեղանում տասակարգային կռիւը: Տարէց տարի աճում են բանուորական ընկերութիւնները: Այսպէս օրինակ 10-13 տարի առաջ սկսուեցան ընկերութիւններ կազմակերպուել, որոնց թիւը 1901 թ. հասնում էր 15-ի:

Ֆինլանդական կապիտալիստ-բուրժուազիան չըմբռնելով ապագայ կռուի անխուսափելութիւնը շարունակում է աւելի ևս ճնշել բանուորներին և նոյնիսկ միջոցներ ձեռք առնել,

*) Մի հեկտարը հաւասար է մօտ մի դեսետինի՝ 0,915.

արգելելու բանուորական թերթիկների հրատարակութիւնը:

Պրովետարիատի մէծ հակառակորդները, նոյնիսկ շատ յաճախ դիմել են ռուսական բիւրօկրատիային՝ ճնշել բանուորներին: Եւ բանուորական այդ հուժկու մասսան ցարդ անզօր է մնացել իր գաղափարները առաջ տանելու, որովհետեւ նրան նոյնիսկ զրկել են ձայնատուութիւնից:

Այնտեղ կարող են ձայն տալ քաղաքացիներից 400—800 մարկ եկամուտ ունեցողները և գիւղացիներից 200—600 մարկ՝ ունեցողները: Այդպիսով ֆիննական ժողովրդի 90/0-ը զրկուած է ձայնատուութիւնից. Այդպէս օրինակ.

1890 թ. 1000 չափահաս տղամարդուն ընկնում էր

Ձայնատ. իրաւ. ունեց. ձայն. իրաւ. չունեց.

Քաքաքներում 333 767.

Դիւղերում 293 707.

Միջակ քաղաքն. 296 704.

Այս պատճառով 1899 թ. Աբօյի բանուորական կոնգրեսում պահանջ տրուեցաւ հաւասար իրաւունք ձեռք բերելու: Իսկ 1901 թ. Վլքթորգի կոնգրեսում միայն վճռուեց միջոցներ ձեռք առնել այդ իրաւունքներն շուտափոյթ ստանալու համար:

Բանուորական շարժումը Ֆինլանդիայում սկսուած է վաղուց և 1899 թ. Աբօյի կոնգրեսում ընդունում է սոցիալ-դեմոկրատիական գերմանական ծրագիրը:

Կենդրոնական վարչութիւնը գտնւում է Ամբոյում և անընդհատ եռանդուն պրոպականդա է մղում բրոշիւրների, թերթերի և օրացոյցների միջոցով:

Այդպիսի թերթեր են—«Työmies», «Lansi—Fuomen—Tyomies», «Lansan-Lehti» և «Arbetaren».

Ռուսաստանի մեծ յեղափոխութիւնից յետոյ անշուշտ ազատ ֆինլանդիան աւելի ևս մեծ թափով պէտք է զարգացնի իր մէջ այն բարձր կուլտուրական սաղմերը, որ մենք տեսանք նրա մէջ: Ահա մի ժողովուրդ որ մեծ ապագայ ունի: